ROCZNIKI NAUK PRAWNYCH
Tom XV, numer 2 – 2005

IWONA PRZEWOR

UDZIAŁ SPOŁECZEŃSTWA W PROCESIE OCHRONY ŚRODOWISKA NA TLE PRAWA DO INFORMACJI

I. UWAGI WSTĘPNE

Wraz z problemami ochrony środowiska we współczesnym świecie wzrasta zainteresowanie obywateli swoim otoczeniem, tym najbliższym, ale i losem całej planety. Ochrona środowiska przestaje być zagadnieniem odnoszącym się do estetyki i komfortu życia człowieka, a staje się problemem jego zdrowia i godnego życia. Dlatego też zaczęto przypisywać kluczowe znaczenie udziałowi społeczeństwa w procesach decyzyjnych w zakresie ochrony środowiska. Mechanizmem realizacji tego założenia jest między innymi prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska.

Regulacje prawne dotyczące dostępu do informacji oraz udziału społeczeństwa w procesie ochrony środowiska zawarte są w dokumentach normatywnych różnej rangi. Mając to na uwadze, należy wskazać na znaczenie prawa do informacji jako kluczowego instrumentu realizacji innych praw człowieka, a w szczególności prawa do życia w godnych warunkach[1]. Wiąże się to ze świadomością stanu środowiska, która pozwala jednostce na identyfikację występującego zagrożenia dla niej samej i ogółu społeczeństwa. Tak więc

Mgr IWONA PRZEWOR – prezes i doradca prawny w Stowarzyszeniu Równych Szans w Lublinie, kierownik placówki opiekuńczo-wychowawczej wsparcia dziennego „AGAPE CLUB", adres do korespondencji: e-mail: przewor@wp.pl

[1] J. J ę d r o ś k a, *Prawa człowieka w międzynarodowym i polskim systemie ochrony środowiska*, materiał z Konferencji *Prawa człowieka w środowisku* z dn. 21 II 2002 r. Warszawa 2002.

gwarancja prawa do informacji w tej materii stanowi formę realizacji podstawowego prawa każdego człowieka, jakim jest prawo do życia.

II. KONSTYTUCYJNE ASPEKTY PRAWA DO INFORMACJI

Konstytucja RP z 2 IV 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483), poza ogólną normą prawną dostępu do informacji publicznej zawartą w art. 61., wprowadziła w art. 74 ust. 3 postanowienie przyznające każdemu obywatelowi prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska. Jest to jeden z czynników, który u podstaw miał gwarantować konstytucyjny obowiązek nałożony na władze publiczne w zakresie bezpieczeństwa ekologicznego współczesnego pokolenia i przyszłych pokoleń. Dochodzenie prawa do informacji może odbywać się na zasadach i w granicach określonych w ustawach zwykłych (art. 81. Konstytucji RP), co oznacza, iż realizacja uzależniona jest od wydania odpowiednich aktów normatywnych. Ogólna regulacja prawna dostępu do informacji publicznej jako rozwinięcie normy konstytucyjnej jest zawarta w ustawie z 6 IX 2001 r. o dostępie do informacji publicznej. Ustawa ta reguluje zasady i zakres dostępu do wszystkich dokumentów i informacji urzędowych. Nie narusza ona przepisów ustaw regulujących dostęp do informacji w szczegółowych kwestiach, takich jak na przykład ochrona środowiska. Tak więc relacja pomiędzy dwiema normami konstytucyjnymi w zakresie prawa jest znacząca. Art. 74. ust. 3. Konstytucji stanowi bowiem sprecyzowanie prawa do informacji do określonego zagadnienia. Szczegółowe zasady, tryb i procedurę udostępniania informacji w tym zakresie określa w obecnym stanie prawnym ustawa z 27 IV 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz.U. Nr 62, poz. 627, z późn. zm.), która w dużej mierze posługuje się dorobkiem innego aktu prawnego, jakim była uprzednia ustawa w tym zakresie z 9 XI 2000 r. o dostępie do informacji i jego ochronie oraz ocenach oddziaływań na środowisko (Dz.U. Nr 109, poz. 1157). Na podstawie tej ustawy stworzono ramy prawne umożliwiające realizację wskazanego powyżej konstytucyjnego prawa do informacji o środowisku, przy jednoczesnym dostosowaniu polskiego prawa do standardów Unii Europejskiej w tym zakresie.

III. POLSKIE PRAWODAWSTWO WEWNĘTRZNE ŹRÓDŁEM REGULACJI W ZAKRESIE DOSTĘPU DO INFORMACJI O ŚRODOWISKU I JEGO STANIE

Ustawa Prawo ochrony środowiska podobnie jak ustawa o dostępie do informacji i jego ochronie oraz ocenach oddziaływań na środowisko konstruuje instytucję dostępu do informacji o stanie środowiska i jego ochronie. Problematyce tej poświęcony jest dział IV tytułu I niniejszej ustawy. Podzielono go na dwa rozdziały – jeden dotyczący dostępu do informacji (art. 19-24), a drugi państwowego monitoringu środowiska oraz rozpowszechniania informacji o środowisku (art. 25-30). Ustawodawca nakłada na organy administracji publicznej obowiązek udostępniania każdemu informacji o środowisku i jego ochronie znajdujących się w ich posiadaniu. Norma ta stanowi konkretyzację ogólnej zasady zawartej w art. 9 ustawy mówiącej o prawie do informacji o środowisku i jego ochronie. Informacje w tej materii udostępniają organy administracji państwowej i samorządowej na pisemny wniosek zainteresowanego podmiotu, chyba że ich udostępnienie jest możliwe w formie ustnej. Ustawodawca w art. 19. ust. 2. i 3. określa szeroki katalog dokumentów i danych, których udostępnienie jest obowiązkiem organów administracji – w szczególności informacji dotyczących stanu elementów przyrodniczych i ich wzajemnego oddziaływania, emisji oraz działań i środków wpływających lub mogących wpłynąć negatywnie na środowisko, wpływu stanu środowiska na zdrowie i warunki życia ludzi oraz dobra kultury, działań oraz środków w tym administracyjnych i ekonomicznych, mających na celu ochronę środowiska. Ponadto wśród informacji podawanych do publicznej informacji winny być zgodnie z ustawą plany, programy oraz analizy finansowe, związane z podejmowaniem rozstrzygnięć ważnych dla ochrony środowiska. Istotne jest to, iż katalog ten obejmuje nie tylko dokumenty i dane sporządzone czy uzyskane na podstawie ustawy Prawo ochrony środowiska, ale również ustawy o ochronie przyrody, ustawy o odpadach, ustawy o utrzymywaniu czystości i porządku w gminach oraz ustawy Prawo wodne. Ponadto określenie sposobu gromadzenia danych ma charakter przykładowy. Tak określony katalog informacji o środowisku będących przedmiotem omawianego prawa, ma kompleksowy charakter i stanowi faktyczną gwarancję realizacji prawa do informacji. Komplementarnym środkiem służącym zapewnieniu dostępu do informacji jest nałożenie na organy administracji publicznej

obowiązku prowadzenia powszechnie dostępnych wykazów danych o dokumentach, które podlegają udostępnieniu, zgodnie z postanowieniami ustawy[2].

Prawo do informacji o środowisku podlega ograniczeniu w przypadku, gdy udostępnienie źródeł informacji w tym zakresie mogłoby naruszyć przepisy o ochronie danych jednostkowych, uzyskiwanych w badaniach statystycznych przeprowadzanych na podstawie ustawy z 29 VI 1995 r. o statystyce publicznej. Organy nie udostępniają również informacji dotyczących spraw objętych postępowaniem sądowym, dyscyplinarnym lub karnym, jeśli ujawnienie ich mogłoby zakłócić przebieg postępowania. Obowiązek odmowy powstaje wówczas, gdy informacja dotyczy spraw będących przedmiotem praw autorskich oraz patentowych, jeżeli udostępnienie ich mogłoby naruszać te prawa (art. 20. ust. 1. pkt 2.). Organ administracji publicznej nie może również udostępnić informacji, jeśli dotyczą one dokumentów lub danych uzyskiwanych od osób trzecich, jeśli nie miały obowiązku ich dostarczenia oraz złożyły zastrzeżenie o ich nieudostępnianiu (art. 20 ust. 1 pkt 3). Ustawodawca nakłada ograniczenia na swobodny dostęp do informacji o stanie i ochronie środowiska również w sytuacji, gdy ujawnienie tych danych mogłoby spowodować zagrożenie dla środowiska (art. 20 ust. 1 pkt 4). Celem tych ograniczeń jest ochrona wartości wyższych w stosunku do wartości nieograniczonego dostępu do informacji o środowisku i jego ochronie. Dlatego też mają one charakter obligatoryjny.

Ustawodawca przewidział również możliwość ograniczenia prawa do informacji o charakterze fakultatywnym. Organ administracji publicznej może wówczas odmówić udostępnienia informacji o środowisku i o jego ochronie, jeżeli wymagałoby to dostarczenia dokumentów lub danych będących w trakcie opracowywania lub przeznaczonych do wewnętrznego komunikowania się. Fakultatywność odmowy zachodzi również w przypadku, gdy wniosek o udostępnienie informacji jest w sposób oczywisty niemożliwy do zrealizowania lub sformułowany zbyt ogólnikowo. Niemniej jednak w tym ostatnim przypadku nałożono na organy administracji publicznej obowiązek wyjaśnień, przy jednoczesnym zobowiązaniu wnioskodawcy do doprecyzowania treści wniosku. Ustawa Prawo ochrony środowiska przewiduje również inną możliwość ograniczenia dostępu do informacji o środowisku i jego stanie. Na uzasadniony wniosek przekazującego dane informacje podlegające udostępnieniu organ administracji publicznej może wyłączyć z udostępnienia informacje

[2] T e n ż e, *Prawo ochrony środowiska dla praktyków*, Warszawa 2001, cz. 3, rozdz. 7, podrozdz. 2.3, s. 2 n.

w tym zakresie, w którym stanowią one dane o wartości handlowej, w tym zwłaszcza dane technologiczne, których udostępnienie mogłoby pogorszyć konkurencyjną pozycję przekazującego informacje (art. 20 ust. 2 pkt 2). Ten mechanizm wyłączenia uzależnia mechanizm ograniczenia dostępu od uzasadnionego wniosku osoby przekazującej informacje. Istotne jest, iż zastrzeżenie nieudostępniania informacji może jedynie ograniczyć, ale nie pozbawić wnioskodawcy prawa dostępu do danych. Odmowa w tym zakresie może dotyczyć tylko części informacji, co do których wnioskodawca uzasadnił swój wniosek. Ustawodawca priorytetowo potraktował prawo społeczeństwa do udziału w decyzjach ekologicznych poprzez nakazanie organowi administracji publicznej udostępniania informacji, w przypadku których nie zachodzą przesłanki utajnienia. Takie unormowanie świadczy o wadze tej regulacji, a jednocześnie o fakcie, iż odmowa dostępu do informacji powinna być traktowana przez organy administracji publicznej jako *ultima ratio* postępowania wobec wnioskodawcy.

Omawiana ustawa wprowadziła również regulacje proceduralne, znaczące dla instytucji ochrony prawa do informacji o stanie i ochronie środowiska. Przykładem takiej instytucji jest nakaz skierowany do organów administracji publicznej, zawarty w art. 20 ust. 4., stanowiący o obowiązku wydania decyzji administracyjnej w przypadku, gdy organ odmawia dostępu do informacji. Regulacja ta umożliwia wnioskodawcy wykorzystywanie środków przewidzianych w kodeksie postępowania administracyjnego w zakresie kontroli legalności odmowy, w szczególności zezwala na złożenie odwołania do organu wyższej instancji. Kolejną ustawową gwarancją jest nałożenie na organ administracji obowiązku udostępniania informacji bez zbędnej zwłoki, nie później niż w ciągu miesiąca od dnia otrzymania wniosku. Termin ten może zostać przedłużony do dwóch miesięcy ze względu na znaczny stopień skomplikowania stanu sprawy. Również decyzja o odmowie udostępnieniu informacji powinna być wydana w terminach przewidzianych w art. 21 ustawy, a określonych powyżej. Jeśli terminy określone w ustawie zostaną uchybione, wnioskodawca ma prawo wnieść skargę na bezczynność organu administracji w trybie określonym przepisami kodeksu postępowania administracyjnego. O bezczynności można mówić również w sytuacji nieudzielania informacji o stanie środowiska bez zgodnego z przepisami prawa uzasadnienia.

Istotną formą gwarancji realizacji prawa do informacji w aspekcie udziału społeczeństwa w procesie ochrony środowiska jest bezpłatność wyszukiwania i przeglądania dokumentów wyszczególnionych w publicznie dostępnym wykazie informacji, jeśli jest ono dokonywane w siedzibie organu. Zasada ta

obowiązuje w zakresie wyszukiwania informacji, sporządzania kopii dokumentów lub danych oraz ich przesyłania przez organ wnioskodawcy, jeśli opłaty nie przekraczają uzasadnionych kosztów tych czynności. Realizacja tego prawa nie stanowi bowiem formy czerpania zysków, lecz jedynie formę wspierania społeczeństwa w udziale w decyzjach ekologicznych. Podkreśleniem tego mechanizmu jest norma art. 23., nakładająca na organ administracji publicznej obowiązek wskazywania wnioskodawcy źródła udostępnianej informacji, umożliwiając mu tym samym sprawdzenie prawdziwości uzyskanych danych oraz uzyskanie dodatkowych informacji bezpośrednio z ich źródła.

Podsumowując powyższe rozważania w kontekście regulacji ustawy Prawo ochrony środowiska, należy podkreślić, iż jest ona skorelowana z przepisami unijnymi, a w szczególności dyrektywy Rady Wspólnot Europejskich 90/313/EWG z 7 VI 1990 r. w sprawie swobodnego dostępu do informacji o środowisku oraz z przepisami prawa międzynarodowego w tym zakresie, znajdujących odzwierciedlenie w Konwencji z Aarhus. Prawo dostępu do informacji ma długą tradycję w dokumentach międzynarodowych. Za kraj, który jako pierwszy wprowadził gwarancje instytucjonalne jawności działań administracji, uważa się Szwecję, która w roku 1766 przyjęła ustawę o wolności prasy i jawności akt[3]. W Stanach Zjednoczonych obowiązuje od 1966 r. ustawa o wolności informacji, którą powszechnie uznaje się jako modelowy akt prawny regulujący zagadnienia w omawianej materii. W większości krajów to analogiczne akty prawne stanowią podstawę dostępu do informacji o środowisku. Przyjmuje się, iż szczegółowe wytyczne określane są w wielu dokumentach o charakterze międzynarodowym, wśród których istotne znaczenie ma Dyrektywa Rady 90/313/EWG z 7 VI 1990 r. o swobodnym dostępie do informacji o środowisku.

IV. NORMY UNIJNE REGULUJĄCE UDZIAŁ SPOŁECZEŃSTWA W PROCESIE OCHRONY ŚRODOWISKA

Dostęp do informacji stał się istotnym elementem ustawodawstwa horyzontalnego Unii Europejskiej w zakresie ochrony środowiska. Rada Wspólnot Europejskich przyjęła dyrektywę, uznając że „dostęp do informacji o środowisku będących w posiadaniu administracji publicznej wpłynie na poprawę

[3] G. G r a b o w s k a, *Dostęp do informacji w systemie międzynarodowego prawa środowiska*, „Państwo i Prawo" 2000, nr 2, s. 29 n.

ochrony środowiska". Celem dyrektywy 90/313 było zapewnienie dostępu do posiadanych przez organy władzy publicznej informacji o środowisku oraz określenie warunków i terminów udostępniania tych informacji. Służyć to miało, jak podkreślono w preambule dyrektywy, usprawnieniu działań na rzecz ochrony otoczenia naturalnego oraz usunięciu rozbieżności między ustawodawstwem obowiązującym w tej dziedzinie w krajach członkowskich. Dyrektywa ta obowiązuje od 14 II 2005 r., niemniej jednak istotna jest analiza części postanowień w kontekście wpływu ich na dorobek normatywny w tej dziedzinie.

Dyrektywa 90/313/EWG dotyczyła wszelkich informacji w zakresie środowiska, przekazywanych w jakiejkolwiek formie. W rozumieniu dyrektywy „informacjami dotyczącymi środowiska" są wszelkie dostępne informacje w formie pisemnej, wizualnej, przekazu ustnego lub baz danych na temat stanu wód, powietrza, gleby, fauny, flory, powierzchni ziemi i obszarów o szczególnych walorach przyrodniczych oraz działań lub środków, które mają lub mogą mieć na nie niekorzystny wpływ (włączając w to działania, które powodują zwiększenie uciążliwości, takich jak hałas), a także na temat działań lub środków mających na celu ochronę powyższych elementów środowiska, w tym również środków administracyjnych i programów gospodarowania środowiskiem. Na podstawie zakresu przedmiotowego nałożono obowiązek udzielania informacji na wszystkie organy władzy publicznej, mające zadania w zakresie ochrony środowiska (z wyjątkiem organów ustawodawczych i sądowniczych oraz organów Komisji Europejskiej). Postanowienia dyrektywy stosowano odpowiednio do instytucji i organizacji nie będących organami administracji publicznej, ale które pełnią „funkcje zlecone administracji publicznej". Dotyczy to także przypadków, gdy jednostki ochrony środowiska zostały sprywatyzowane.

Zgodnie z dyrektywą 90/313 wniosek o udzielenie informacji złożyć może każda osoba fizyczna i prawna bez konieczności wykazywania swego interesu w sprawie. Prawo to nie może być ograniczone do obywateli Unii Europejskiej czy kraju, w którym wniosek został złożony. W dyrektywie zawarte są postanowienia zezwalające państwom członkowskim wprowadzenie do swojego wewnętrznego prawa przepisów umożliwiających odmowę udostępniania informacji dotyczących w postępowaniach traktowanych jako poufne z uwagi na stosunki międzynarodowe lub względy obronności państwa. Ponadto państwa członkowskie Unii Europejskiej mogą na podstawie wewnętrznych regulacji odmówić dostępu do informacji, gdy na względzie mają bezpieczeństwo publiczne, sprawy objęte toczącym się postępowaniem sądowym lub dyscypli-

narnym, poufne dane osobowe oraz dokumenty lub dane będące w trakcie opracowywania. Zgodnie wytycznymi dyrektywy państwa mogą dopuścić odmowę udostępniania informacji, których ujawnienie mogłoby narazić na szkodę interesy ochrony środowiska, a także informacji dostarczonych przez osoby trzecie, które nie miały obowiązku ich dostarczenia, lub takich, które związane są z tajemnicą handlową lub przemysłową, w tym dotyczących własności intelektualnej. Również, gdy żądanie jest bezsensowne lub jest sformułowane w sposób zbyt ogólny, organ może odmówić udostępnienia informacji o stanie środowiska. W przypadku, gdy możliwe jest odseparowanie fragmentu informacji podlegającej wyłączeniu z udostępnienia, pozostała część informacji powinna być udostępniona.

Dyrektywa 90/313 stanowi, iż organ zobowiązany jest udzielić informacji w możliwie najszybszym terminie, nie później niż w ciągu 2 miesięcy. Od decyzji odmownej, braku odpowiedzi lub odpowiedzi niekompletnej żądającemu informacji służy odwołanie w trybie wewnątrzpaństwowym, tj. w drodze sądowej albo administracyjnej. Dyrektywa nie wskazuje formy, w jakiej informacje mają być dostępne, poza ogólnym określeniem, że udostępnienie musi być „efektywne". A zatem państwom członkowskim pozostawiono określenie, czy informacja ma być dostępna bezpośrednio, do skopiowania, wypożyczenia, czy w publicznie dostępnym rejestrze. Udostępnienie danych jest odpłatne, przy uwzględnieniu wewnętrznych standardów w tym zakresie. Dyrektywa stanowi, iż wszelkie opłaty winny być „rozsądne".

Reasumując regulacje wewnątrzwspólnotowe na podstawie dyrektywy 90/313/EWG, należy podkreślić fakt, iż określa ona jedynie minimalny poziom dostępu do informacji. Państwa członkowskie miały możliwość przyjmowania środków zapewniających wyższy poziom niż minimum określone w dyrektywie, co aktywnie czyniły w formie innych dokumentów międzynarodowych oraz wewnętrznego ustawodawstwa.

V. KONWENCJA Z AARHUS MIĘDZYNARODOWĄ GWARANCJĄ PRAWA DO INFORMACJI

Już 25 VI 1998 r. podczas IV Paneuropejskiej Konferencji Ministrów Ochrony Środowiska podpisano Konwencję o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska, którą określa się jako Konwencję z Aarhus. Polska ratyfikowała Konwencję ustawą z 21 VI 2001 r. (Dz.U.

Nr 89, poz. 970). Dokument ratyfikacyjny został podpisany przez Prezydenta RP 31 XII 2001 r., a 15 II 2002 dokument ten złożono u Depozytariusza Konwencji (Sekretarza Generalnego ONZ w Nowym Jorku). Konwencja została opublikowana w maju 2003 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 706). Publikacja Konwencji w „Dzienniku Ustaw" oznacza, iż zgodnie z art. 91. Konstytucji RP – stanowi ona część wewnętrznego porządku prawnego RP i winna być bezpośrednio stosowana[4].

Zgodnie z postanowieniem art. 4. Konwencji każda ze stron zobowiązała się zapewnić, iż organy publiczne w odpowiedzi na żądania udzielenia informacji dotyczących środowiska udostępnią społeczeństwu, w ramach regulacji wewnętrznej danego państwa, takiej informacji bez konieczności wykazania przez wnioskodawcę jakiegokolwiek interesu oraz w żądanej formie. Wyjątkiem jest możliwość uzasadnionego odstąpienia przez organ władzy publicznej w innej formie, przy nałożeniu obowiązku określenia przyczyn nieudostępnienia oraz w przypadku, gdy informacja jest powszechnie dostępna w innej formie. Informacje dotyczące środowiska powinny być udostępniane tak szybko, jak jest to możliwe, lecz nie później niż jeden miesiąc od zgłoszenia takiego żądania. Stopień skomplikowania informacji uzasadnia przedłużenie tego okresu do dwóch miesięcy od żądania wnioskodawcy. Jeśli organ, do którego zwraca się wnioskodawca z żądaniem udostępnienia mu danych informacji, nie posiada ich, to powinien on poinformować zainteresowanego o innym organie władzy publicznej, który może takie dane posiadać lub bezpośrednio przekazać temu organowi żądanie wnioskodawcy, informując go o tym fakcie.

W Konwencji strony przewidziały możliwość odmowy udzielenia informacji o środowisku, jego stanie i ochronie, w sytuacji gdy organ władzy publicznej, do którego żądanie jest skierowane, nie posiada żadnej informacji dotyczącej omawianych zagadnień lub gdy żądanie jest oczywiście bezzasadne lub sformułowane w sposób zbyt ogólnikowy. Organ może również odmówić udostępnienia informacji w sytuacji, gdy przedmiotem wniosku jest materiał będący w trakcie kompletowania lub dotyczy wewnętrznego komunikowania się organów władzy publicznej, jeśli takie wyłączenie jest przewidziane przepisami prawa wewnętrznego lub zwyczajowo przyjęte, uwzględniając przy

[4] J. J e n d r o ś k a, M. B a r, *Dostęp do informacji o środowisku i jego ochronie. Praktyczny poradnik prawny*, Wrocław 2002, s. 16.

tym zakres społecznego interesu służący ujawnieniu[5]. Przyjęto nadto możliwość odmowy udzielenia informacji, gdy miałoby to szkodliwy wpływ na:

1. poufność postępowania prowadzonego przez organy władzy publicznej, tam gdzie zachowanie tajemnicy jest przewidziane wewnętrznymi regulacjami;
2. stosunki międzynarodowe, ochronę narodową lub bezpieczeństwo publiczne;
3. wymiar sprawiedliwości, prawo do bezstronnego procesu lub zdolność prowadzenia przez władze publiczne postępowań w sprawach karnych lub dyscyplinarnych;
4. tajemnicę handlową lub przemysłową, jeśli tajemnica taka jest chroniona przez prawo dla obrony uzasadnionych interesów gospodarczych, przy czym mieszczące się w tych ramach informacje o wprowadzanych do środowiska zanieczyszczeniach, mające znaczenie dla ochrony środowiska, należy każdorazowo ujawniać;
5. prawa związane zakresie własnością intelektualną;
6. poufność danych lub akt osobowych dotyczących osoby fizycznej, w sytuacji gdy taką możliwość przewiduje prawo krajowe oraz jeśli ta osoba nie zgadza się na ujawnienie społeczeństwu informacji;
7. interesy osoby trzeciej, która dostarcza żądanej informacji, gdy ta osoba nie zgadza się na ujawnienie takich materiałów, będąc lub nie będąc potencjalnie prawnie zobowiązaną do tego;
8. środowisko, którego informacja dotyczy, takie jak miejsca lęgowe rzadkich gatunków.

Konwencja stanowi, że powody uzasadniające odmowę udostępnienia informacji należy interpretować w sposób zawężający, co już w Dyrektywie znalazło swe odzwierciedlenie w sformułowaniu zasady jawności w zakresie wyjątków w postaci braku udostępnienia.

Konwencja w zakresie udziału społeczeństwa w procesach decyzyjnych przyjmuje zupełnie inne stanowisko, jeśli chodzi o udział w podejmowaniu konkretnych decyzji w sprawach indywidualnych i udział w podejmowaniu planów, strategii, programów oraz projektów aktów normatywnych. W przypadku konkretnych decyzji Konwencja nakłada na organy bardzo sprecyzowane obowiązki co do powiadamiania o wszczęciu postępowania, a także precyzuje prawo do zgłaszania uwag i zastrzeżeń oraz nakazuje podania do

[5] J. J e n d r o ś k a, *Konwencja z Aarhus. Geneza, status i kierunki rozwoju*, Wrocław 2000, s. 6.

publicznej wiadomości decyzji wraz z uzasadnieniem. Przepisy te stosują się do decyzji w odniesieniu do rodzajów aktywności określonych w Załączniku nr 1 do Konwencji (najogólniej rzecz biorąc – lista ta oparta jest na tego typu listach zawartych w Konwencji z Espoo oraz Dyrektywie IPPC i odpowiada rodzajom przedsięwzięć wymagających OOŚ lub zintegrowanego pozwolenia ekologicznego). W przypadku planów, strategii, projektów aktów normatywnych dotyczących środowiska Konwencja ogranicza się do dość ogólnych zobowiązań w celu zapewnienia udziału społeczeństwa na wczesnym etapie ich przygotowywania i zapewnienia możliwości zgłaszania do nich uwag i zastrzeżeń, zostawiając w zasadzie tutaj sporo swobody państwom w sposobie realizacji tych ogólnych zasad.

Konwencja zawiera rozbudowany katalog postanowień dotyczących form udostępniania informacji. Zgodnie z art. 6. władze publiczne winny gromadzić i uaktualniać informacje dotyczące środowiska, stworzyć obowiązkowo system zapewniający odpowiedni dopływ informacji o planowanych i prowadzonych przedsięwzięciach, mogących oddziaływać na środowisko. Ponadto zawarto postanowienie, iż wszystkie informacje w przypadku zagrożeń środowiska będące zakresie posiadaniu organów publicznych zostaną niezwłocznie udostępnione społeczeństwu. Założono również, iż sukcesywnie będą wprowadzane publicznie dostępne wykazy, rejestry lub zbiory danych o środowisku, a także rejestry zanieczyszczeń, a za pośrednictwem Internetu dostępne będą między innymi raporty o stanie środowiska, teksty aktów prawnych oraz wytyczne polityki w zakresie ochrony środowiska. Wskazano również wytyczne dotyczące opracowywania i publikowania krajowych raportów o stanie środowiska.

Konwencja ustanowiła pewne modelowe rozwiązania w dziedzinie dostępu społeczeństwa do informacji o stanie środowiska, które powinny stanowić dla jej sygnatariuszy zarówno wzór dla rozwiązań krajowych, jak i zawieranych porozumień dodatkowych. Należy również podkreślić, iż nie stanowi ona jedynego wzorca. To z praktyki państw będzie wynikać ostateczna forma udziału społeczeństwa w procesach ekologicznych. Na decyzję w tym zakresie wpływ mają również czynniki wewnątrz państwa, jak np. poziom rozwoju ekonomicznego.

VI. ZMIANY ZAKRESU REGULACJI W ŚWIETLE DOTYCHCZASOWYCH NORM PRAWNYCH

W zakresie dostępu do informacji zobowiązania Konwencji pokrywają się z wytycznymi Dyrektywy 90/313/EWG, w pewnym stopniu rozszerzając zakres dostępu do informacji o środowisku oraz zwiększając obowiązki władz publicznych w tej materii. W związku z koniecznością dostosowania norm prawnych do wymogów stale zmieniającej się rzeczywistości Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej 28 I 2003 r. przyjęły dyrektywę 2003/4/WE o dostępie publicznym do informacji o środowisku i zastąpieniu dyrektywy Rady 90/313/EWG. Celem tego dokumentu, obowiązującego od 14 II 2005 r., jest dostosowanie prawa wspólnotowego do Konwencji z Aarhus, przy jednoczesnym usunięciu zidentyfikowanych wad dotyczących praktycznego stosowania dotychczasowych przepisów. Zmiany związane z nową regulacją wiążą się nadto z koniecznością dostosowania dostępu do informacji o stanie środowiska do nowych technologii informacyjnych.

Dyrektywa nawiązuje do podstawowych zasad i środków w zakresie dostępu do informacji, określonych w uprzednio wskazanych dokumentach międzynarodowych. Postanowienia zawarte w dyrektywie 2003/4/WE, podobnie jak w Konwencji z Aarhus, traktują dostęp do informacji jako podmiotowe prawo każdego człowieka. Przy czym określają jawność jako zasadę, a wszelkie wyłączenia i utajnienia informacji stanowią wyjątek od tej zasady. Najistotniejsze zmiany dotyczą zwiększenia możliwości publicznego biernego oraz czynnego prawa dostępu do informacji oraz uszczegółowienia przepisów zarówno materialnych, jak i proceduralnych.

Dyrektywa 2003/4, opierając się na dorobku zawartym w Konwencji z Aarhus, znacznie rozbudowała i doprecyzowała definicję informacji o środowisku oraz rozszerzyła zakres informacji podlegających udostępnianiu zgodnie z jej wymaganiami. W myśl nowej definicji informacja o środowisku to informacja nie tylko o faunie i florze, ale o „bioróżnorodności i jej elementach", obejmuje ona również informacje o obszarach morskich i brzegowych, informacje o genetycznie zmodyfikowanych organizmach, informacje o odpadach, raporty na temat realizacji przepisów o ochronie środowiska oraz informacje na temat stanu zdrowia i bezpieczeństwa ludzi, łącznie ze skażeniem łańcucha pokarmowego, a także o warunkach ludzkiego życia, o aktywności kulturalnej oraz o strukturach budowlanych, jeśli oddziałują na nie elementy środowiska. Ponadto nową regulacją zawartą w dyrektywie jest obowiązek udostępniania nie tylko informacji będących w fizycznym posia-

daniu organów publicznych, ale także informacji, do których organy mają prawo. Poza rozszerzeniem definicji, katalogu obowiązków, znacznej zmianie uległ krąg podmiotów zobowiązanych do udzielania informacji. Przede wszystkim objęte są nim, zgodnie z postanowieniami Dyrektywy, wszystkie organy administracji posiadające informacje o środowisku, niezależnie od tego, czy wykonują zadania w tym zakresie. Zakresem Dyrektywy objęte zostały ponadto wszelkie organy doradcze władz publicznych, organy ustawodawcze oraz sądownicze, przy jednoczesnej klauzuli możliwości wyłączenia przez państwa członkowskie ich z zakresu Dyrektywy w pewnych sytuacjach[6]. W związku z powyższym poza organami administracji publicznej obowiązek udostępniania informacji obejmuje dodatkowo także wszystkie osoby fizyczne i prawne, które zgodnie z prawem krajowym wykonują zadania administracji publicznej, zadania publiczne lub ponoszą publiczną odpowiedzialność pod kontrolą administracji publicznej. Podlegają kontroli na zasadzie jawności informacje dotyczące środowiska posiadane przez wszelkie podmioty działające z mocy prawa na rzecz społeczeństwa oraz te podmioty, których działalność w związku z interesem publicznym, jakim jest ochrona środowiska.

W aspekcie warunków odmowy udzielenia informacji ograniczeniu uległy przesłanki negatywnych decyzji. W nowej dyrektywie warunkiem umożliwiającym odmowę informacji jest nie tylko sam fakt, że żądana informacja obejmuje zakresem choćby bezpieczeństwo publiczne, ale stwierdzenie, iż ujawnienie informacji miałoby szkodliwy wpływ na to bezpieczeństwo. Normy dyrektywy akcentują także, iż powody umożliwiające odmowę należy interpretować w sposób zawężający i nakazuje dokonać wyważenia względów przemawiających za i przeciwko ujawnieniu informacji. Każdorazowo należy uwzględniać społeczny interes przemawiający za ujawnieniem informacji. Ograniczono znacznie możliwość odmowy informacji z uwagi na ochronę tajemnicy handlowej i przemysłowej. W Dyrektywie wskazano wyraźnie, iż nie można, powołując się na względy ochrony tajemnicy handlowej, odmówić ujawnienia informacji na temat emisji danych o wprowadzanych do środowiska zanieczyszczeniach. Ograniczeniu ze względu na informację o emisjach poddano również zasadę poufności informacji. Oznacza to, że ujawnieniu danych o emisji nie można też odmówić, powołując się na ochronę danych

[6] Art. 2 pkt 2 Dyrektywa 2003/4/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 28 I 2003 r. w sprawie publicznego dostępu do informacji dotyczących środowiska i uchylająca dyrektywę rady 90/313/EWG.

osobowych, ochronę informacji dostarczonych dobrowolnie oraz na względy ochrony środowiska[7].

Dyrektywa 2003/4/WE przewiduje również nowy katalog sytuacji, w których istnieje możliwość odmówienia dostępu do informacji. Organ administracji – w sytuacji, gdy żądanie dotyczy informacji nie znajdujących się w posiadaniu władz publicznych, jest ewidentnie nieuzasadnione lub sformułowane zbyt ogólnie, dotyczy informacji znajdujących się w nie ukończonych dokumentach lub danych, informacji sformułowanych do użytku wewnętrznego oraz tych, które są objęte tajemnicą postępowań władz publicznych – ma możliwość wydania decyzji odmownej co do udostępnienie informacji o środowisku. A ponadto ma taką możliwość w przypadkach, gdy:

1. informacja jest związana ze stosunkami międzynarodowymi, bezpieczeństwem publicznym oraz obroną narodową,
2. dotyczy informacji objętych postępowaniem sądowym w związku z prawem osoby do uczciwego procesu oraz postępowaniem karnym i dyscyplinarnym prowadzonym przez władze publiczne,
3. informacja objęta jest poufnością handlową lub przemysłową, wprowadzoną przez prawo krajowe lub wspólnotowe w celu ochrony słusznego interesu ekonomicznego, włączając w to tajemnicę statystyki oraz podatkową,
4. dotyczy informacji w zakresie praw własności intelektualnej,
5. obejmuje informację poufną związaną z ochroną danych osobowych,
6. dotyczy informacji dostarczonych dobrowolnie przez osoby trzecie, o ile złożą takie zastrzeżenie,
7. dotyczy informacji w zakresie ochrony środowiska, np. miejsc bytowania rzadkich gatunków.

Podobnie jak w Konwencji z Aarhus Dyrektywa 2003/4 wprowadziła nowe terminy na udostępnianie informacji o stanie ochrony środowiska. Zgodnie z wytycznymi powinno to nastąpić bez zwłoki; zasadniczym terminem jest jednak jeden miesiąc. Okres ten może zostać przedłużony, ale jedynie w wyjątkowych przypadkach. Istotne jest wskazanie, iż w sytuacji, gdy wniosek jest zbyt ogólnie sformułowany, organ powinien pomóc wnioskodawcy w jego sprecyzowaniu. W nowej dyrektywie ograniczono również możliwości pobierania opłaty w procedurze udostępnienia informacji. Dopuszcza się generalnie jedynie opłaty odzwierciedlające realne koszty udostępnienia

[7] Tamże, w przyp. 3, art. 4.

tych informacji, a tylko wyjątkowo pobieranie opłat odzwierciedlających ich cenę rynkową.

Jednym z powodów zmiany Dyrektywy 90/313/EWG była konieczność dostosowania procedur dostępu do informacji do najnowszych technologii informacyjnych, w tym zwłaszcza poprzez publiczne sieci telekomunikacyjne. Ten sposób upowszechniania informacji staje się najpopularniejszym w dobie powszechnego w krajach Unii Europejskiej dostępu do Internetu. Dyrektywa bardzo znacząco rozszerza obowiązki w zakresie czynnego dostępu do informacji poprzez obowiązek prowadzenia elektronicznie dostępnych baz danych w zakresie informacji o stanie środowiska.

Jedną z nowych regulacji w Dyrektywie są przepisy dotyczące jakości udzielanych informacji o środowisku. Na państwa członkowskie nałożono obowiązek zapewnienia, aby przekazywane informacje były aktualne, dokładne i porównywalne. Jest to jedna z form ochrony interesów społeczeństwa w zakresie prawidłowego i efektywnego prawa do informacji o stanie i ochronie środowiska. W tym też celu wprowadzono szczególne środki prawne w zakresie zaskarżania działań lub bezczynności poprzez poszerzenie możliwości reakcji, udostępniając zarówno drogę administracyjną, jak i sądową. Dotychczasowe przepisy umożliwiały państwu wybór jednej z procedur.

Na państwa członkowskie nałożono obowiązek określenia i podania do wiadomości publicznej urzędów wspierających społeczeństwo w dostępie do informacji, listy władz publicznych oraz wyznaczenia urzędników odpowiedzialnych za dane informacje. Ponadto są zobowiązani do stworzenia możliwości sprawdzenia uzyskanych informacji, m.in. poprzez określenia rejestrów lub list informacji o środowisku, które posiadają poszczególne władze, bądź wyznaczenia punktów informacyjnych.

Wytyczne nowej Dyrektywy zaczęły obowiązywać z dniem 14 II 2005 r. Tym samym na Polskę został nałożony obowiązek unifikacji wewnętrznego prawa poprzez dostosowanie do powszechnie przyjętych standardów. To ma również na celu zabezpieczenie skutecznej realizacji prawa do informacji.

VII. PODMIOTOWY ZAKRES PRAWA DO INFORMACJI A UDZIAŁ W PROCESIE OCHRONY ŚRODOWISKA

Zgodnie z dotychczasowymi regulacjami oraz praktyką prawo do informacji w Polsce przysługuje „każdemu". W związku z tym, iż jest to uprawnienie publiczno-prawne, zastosowanie mają tutaj zasady ogólne zawarte

w Kodeksie postępowania administracyjnego, przy jednoczesnym uwzględnieniu przepisów ustawy Prawo ochrony środowiska, która nie przewiduje żadnych ograniczeń w korzystaniu z prawa dostępu do informacji o środowisku i jego ochronie. Biorąc pod uwagę wewnątrzpaństwowe regulacje, należy wskazać, iż prawo do informacji ma każda osoba fizyczna lub prawna, a także jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, bez względu na wykazanie się jakimkolwiek interesem (w szczególności interesem prawnym lub faktycznym), obywatelstwem, miejscem zamieszkania czy siedziby. Praktycznie więc prawo to przysługuje nie tylko obywatelom polskim, lecz także obywatelom innych państw; nie tylko organizacjom pozarządowym, ale także polskim oraz zagranicznym przedsiębiorcom i innym podmiotom prawnym.

Obowiązek udostępnienia informacji o środowisku i jego stanie ciąży na wszystkich organach administracji będących w posiadaniu takich informacji. Art. 3. pkt 14. ustawy Prawo ochrony środowiska określa definicję organu administracji, pod którą rozumie ministrów, centralne organy administracji rządowej, wojewodów, działające w ich lub we własnym imieniu inne terenowe organy administracji rządowej, organy jednostek samorządu terytorialnego oraz inne podmioty, gdy są one powołane z mocy prawa lub na podstawie porozumień do wykonywania zadań publicznych dotyczących środowiska i jego ochrony. W większości jedynym kryterium poddawania ich obowiązkom udostępniania informacji w trybie ustawy jest fakt posiadania przez te podmioty informacji o środowisku i jego ochronie. Oprócz organów mających zadania z dziedziny ochrony środowiska informację o środowisku i jego ochronie posiadać mogą praktycznie wszystkie inne organy administracji[8]. Jeśli chodzi o „inne podmioty, gdy są one powołane z mocy prawa lub na podstawie porozumień do wykonywania zadań publicznych dotyczących środowiska i jego ochrony", to nie sposób wymienić tutaj wszystkich podmiotów spełniających powyższe kryteria[9]. Decydować będą o tym przypadku każdorazowo przepisy prawa określające albo konkretne podmioty zobowiązane do wykonania konkretnych zadań publicznych, albo też określające, jakie to zadania publiczne dotyczące środowiska i jego ochrony powierzane być mogą innym niż organy administracji publicznej podmiotom. Do tych podmiotów

[8] Art. 3 pkt 14 ustawy z 27 IV 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz.U. Nr 62, poz. 627 z późn. zm.).

[9] W. L e n a r t, M. S t o c z k i e w i c z, E. S z c z ę ś n i a k, *Merytoryczne i społeczne źrodła procesów OOS*, Gdańsk 2002, s. 42.

należy zaliczyć instytucje ochrony środowiska określone w art. 386 ustawy Prawo ochrony środowiska. Ponadto każdy podmiot prywatny, działając w porozumieniu z organami administracji publicznej, podlega ustawowemu obowiązkowi informacji na takiej samej zasadzie jak podmioty realizujące zadania w zakresie ochrony środowiska.

VIII. PAŃSTWOWY MONITORING ŚRODOWISKA JAKO FORMA GWARANCJI PRAWA DO INFORMACJI SPOŁECZEŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ŚRODOWISKA

Obowiązkiem organów administracji publicznej właściwych w sprawach środowiska jest także prowadzenie publicznie dostępnych wykazów, które stanowią formę realizacji udziału społeczeństwa w procesie decyzyjnym ochrony środowiska. Oznacza to również, poza wyjątkami przewidzianymi prawem, gwarancję jawności informacji o stanie i ochronie środowiska. Gromadzenie tych informacji powinno odbywać się w ramach jednolitego systemu, zorganizowanego i koordynowanego przez kompetentny podmiot. W polskim systemie prawnym jednostką realizującą te zadania jest państwowy monitoring środowiska, rozumiany jako system pomiarów, ocen, prognoz stanu środowiska, gromadzenia, przetwarzania i rozpowszechniania informacji o środowisku[10]. Celem tego systemu jest gromadzenie informacji dotyczących jakości środowiska oraz zachodzących w nim zmian przeznaczonych dla organów administracji, także dla społeczeństwa. Jest to niewątpliwie forma gwarancji udziału społeczeństwa w procesach ochrony środowiska. Tak więc zadaniem państwowego monitoringu środowiska jest zbieranie informacji, a następnie ich rozpowszechnianie. Formy udostępniania tych informacji obejmują zarówno system wnioskowy, jak też poddanie do powszechnej wiadomości. Zakresem przedmiotowym monitoringu objęte są poszczególne elementy środowiska, jego stan, a także zasady wytwarzania i gospodarowania odpadami. Dane niezbędne dla funkcjonowania monitoringu są między innymi wynikiem pomiarów dokonywanych przez organy administracji publicznej lub inne podmioty uzyskujące dane informacje w omawianym zakresie[11]. Są nimi przede wszystkim te, które zostały prawnie zobowiązane do prowadzenia

[10] Zob. przyp. 8 – art. 25 ust. 2.

[11] A. L i p i ń s k i, *Prawne podstawy ochrony środowiska*, Kraków 2002, s. 40 n.

pomiarów stanu środowiska, w tym wielkości i rodzaju emisji substancji wprowadzanych do powietrza gleby, wód i ziemi[12]. Organy administracji publicznej prowadzące rejestry, wykazy, pomiary, analizy i obserwacje stanu środowiska mają obowiązek nieodpłatnego udostępniania tych danych w ramach prowadzonej działalności. Szczegółowe zasady funkcjonowania monitoringu, w szczególności planowania i realizowania związanych z tym działań, określają przepisy dotyczące Inspekcji Ochrony Środowiska[13].

Wprowadzona przez ustawą Prawo ochrony środowiska zasada udostępniania bardzo szerokiego zakresu informacji o środowisku, jego zagrożeniu oraz działaniach administracji publicznej skierowanych na poprawę tego stanu jest niewątpliwie realizowana w formie państwowego monitoringu środowiska. Stanowi też swoistą odpowiedź w zakresie udziału społeczeństwa w procesach decyzyjnych. Dzięki możliwościom uzyskania szczegółowych informacji każdy może aktywnie uczestniczyć w realizacji programów ekologicznych. Ustawodawca podkreślił tym samym znaczenie uczestnictwa społeczeństwa w ochronie środowiska, biorąc pod uwagę fakt, iż wszelkie konsekwencje każdorazowo będą odczuwalne właśnie w wymiarze społeczeństwa, a nie poszczególnych jednostek. Zwrócono zatem uwagę na konieczność podnoszenia świadomości ekologicznej społeczeństwa i jednocześnie zwiększania odpowiedzialności w tym zakresie. W tym celu również ustawodawca zaakcentował zasady udziału społeczeństwa w procesach decyzyjnych[14].

Gwarancje prawa do informacji nie zapewniają udziału społeczeństwa w procesach ochrony środowiska. Konieczne są zmiany mentalności i ukształtowania w społeczeństwie odpowiedzialności za środowisko i jego stan. Należy również poza normami prawnymi nauczyć jednostki skutecznego korzystania z przysługujących jej uprawnień. Nie ulega bowiem wątpliwości fakt, iż dostęp do informacji umożliwia udział społeczeństwa w ochronie środowiska, stanowiąc jednocześnie jedno z fundamentalnych praw człowieka.

[12] Zob. przyp. 8 – art. 25 n.

[13] Ustawa z 20 VII 1991 r. o Inspekcji Ochrony Środowiska (Dz.U. Nr 77, poz. 335 ze zm.).

[14] Zob. przyp. 8 – art. 31-39.

IX. WNIOSKI

Przez wiele lat informacje na temat środowiska i działań wpływających na jego stan były niedostępne lub znacznie ograniczane dla obywateli. Ta sytuacja jednak zmienia się, zwłaszcza w perspektywie realizacji praw człowieka. Dlatego też publiczny dostęp do informacji o stanie środowiska jest coraz częściej uznawany na arenie międzynarodowej i w poszczególnych krajach za integralny element praw człowieka w demokratycznych społeczeństwach. W ciągu ostatnich dziesięciu lat dokonała się znacząca ewolucja polityki ekologicznej prowadzonej w naszym kraju w związku z akcesją do struktur unijnych. W tym okresie ujawniła się potrzeba stworzenia nowych uregulowań, które zapewniałyby wszystkim obywatelom prawo do nieskrępowanego dostępu do informacji o stanie środowiska. Równie istotną sprawą jest włączenie społeczności lokalnych i zainteresowanych grup w procesy decyzyjne, których skutki mogą nieść istotne konsekwencje ekologiczne. Obie te kwestie stanowią filary nowego podejścia do problematyki ochrony środowiska, które zakłada, iż bazą skutecznej ochrony naszej przyrody są nie tylko postępowania organów publicznych, ale również aktywny udział społeczeństwa. Dlatego regulacje prawne na tej płaszczyźnie mają swoje odzwierciedlenie w prawie o charakterze międzynarodowym, regionalnym oraz wewnętrznym. Prawodawstwo polskie w związku z członkostwem w Unii Europejskiej, a uprzednio dostosowaniem do standardów unijnych poddawane jest nowelizacjom. Niemniej jednak podstawa prawa do informacji zawarta w Konstytucji RP stanowi punkt wyjścia do regulacji w innych aktach. Podstawową barierą realizacji przyjętych standardów w zakresie ochrony środowiska jest brak środków finansowych na wdrażanie norm i umożliwienie społeczeństwu aktywnego uczestnictwa w procesach ekologicznych. To również stanowi przeszkodę do skutecznego wdrażania prawa do informacji. W związku z powyższym istnieje potrzeba przepływu informacji wśród społeczeństwa w zakresie uprawnienia w procesach ekologicznych.

THE PARTICIPATION OF SOCIETY IN THE PROCESS OF THE PROTECTION OF THE ENVIRONMENT AND THE RIGHT TO INFORMATION

S u m m a r y

The paper presents the legal aspects of the society's participation in the protection of the natural environment. The discourse is conducted against the background of the right to information as the subjective right entitled to the individual.

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: prawo ochrony środowiska, prawa człowieka, prawo do informacji, prawo administracyjne.

Key words: the law of the protection of the environment, human rights, the right to information, administrative law.